

VIRTUS

21 | 2014

Yme Kuiper*

Plantages, landgoederen en notabelen

223

Madge Dresser en Andrew Hann, ed., *Slavery and the British country house* (Swenson: English Heritage, 2013, 208 p., ill.); Rob Melchers, *De Beaufort. Geschiedenis van een aanzienlijke familie van 1613 tot 1876* (Hilversum: Verloren, 2014, 308 p., ill.); Henrick S. van Lennep, *Genealogie van de familie Teding van Berkhout*, Werken uitgegeven door het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, XXI (s.l.: Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde en Teding van Berkhout-Stichting, 2014, 220 p.)

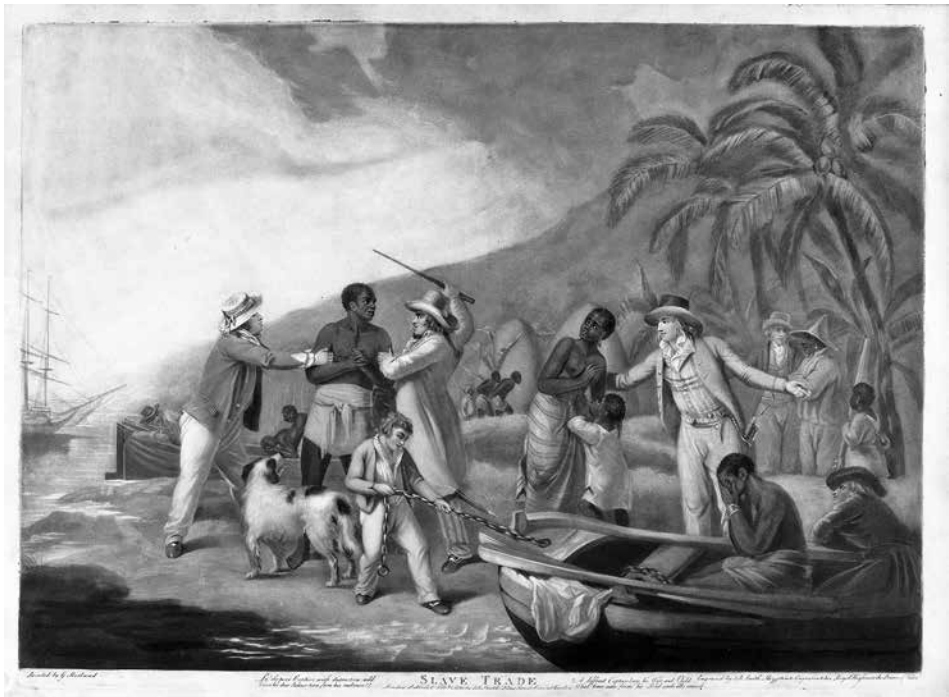
In 1814 verscheen de derde roman van Jane Austen: *Mansfield Park*. Het is een verhaal vol liefdes- en huwelijksverwickelingen dat zich voor het overgrote deel afspeelt op een Engels landgoed. De eigenaar ervan, Sir Thomas Bertram, bezit ook suikerplantages in Antigua. De roman suggereert dat Sir Thomas' rijkdom vooral is gebaseerd op de exploitatie van deze op slavenarbeid draaiende plantages. Jane Austen laat hem ook met zijn oudste zoon naar de West reizen om hun plantages gezamenlijk te inspecteren. In die tijd waren vele Britse eigenaren beducht voor slavenopstanden die hun opbrengsten in gevaar brachten. Waarom vlocht Austen het thema van slavernij en slavenhandel in haar roman en waarom op zo'n subtiele manier? Nergens wordt expliciet vermeld hoe Sir Thomas zijn slaven behandelde, of liever gezegd – als absentieïstische eigenaar – liet behandelen. Als dochter van een predikant was Austen bekend met de antislavernijbeweging. Dit abolitionisme werd sterk gedra-

* Rijksuniversiteit Groningen – y.b.kuiper@rug.nl

gen door dissenterse predikanten en zou in 1807 resulteren in de wettelijke afschaffing van de slavenhandel door het Verenigd Koninkrijk. Haar eigen vader had zelf een aandeel bezeten in een plantage in Antigua. Het zal de schrijfster niet zijn ontgaan dat het goede leven van menige aanzienlijke familie op het Engelse platteland gefundeerd was op slavenarbeid ver weg. Maar laat Jane Austen niet ook zien, door de ogen van de protagonist van de roman, de jonge Fanny Price die als armer familielid mag komen inwonen bij Sir Thomas, dat gezag en orde op een Engels landgoed een opvallende parallel heeft met die op een slavenplantage? Als Sir Thomas voor een lange tijd afwezig is om orde op zaken te stellen in de West, breekt op zijn eigen landgoed een periode van relatieve chaos uit onder zijn kinderen en hun vrienden en vriendinnen. Stelt de roman naast zaken als eerlijkheid en trouw niet ook paternalisme en absentisme ter discussie?

224

Het was de schrijver Vladimir Nabokov, afkomstig uit de Russische adel, die als eerste op dit tamelijk verborgen morele thema in *Mansfield Park* wees. De discussie onder de liefhebbers en kenners van het werk van Jane Austen over *Mansfield Park* als politieke roman is pas in alle openheid losgebarsten, nadat de Palestijns-Amerikaanse literatuurwetenschapper Edward Said in zijn *Culture and imperialism* (1993) een veel uitgesprokener visie op de roman formuleerde: 'Jane Austen sees the legitimacy of Sir Thomas Bertram's overseas proper-

Slave trade (gravure naar een doek van George Morland uit 1789, John Raphael Smith, 1791; coll. Rijksmuseum, Amsterdam)

ties as a natural extension of the calm, the order, the beauties of Mansfield Park, one central estate validating the economically supportive role of the peripheral other'. De orde en harmonie van het Engelse platteland was, met andere woorden, volgens Said gebaseerd op de gedisciplineerde beheersing van de koloniën. In zeker opzicht sluit hij aan op de befaamde studie van vakgenoot Raymond Williams, *The country and the city* uit 1975, waarin ook beeldvorming van het landschap centraal staat: het platteland symboliseert orde en harmonie, de stad kwaad en chaos. Met name Suids oordeel dat Jane Austen eigenlijk in haar roman een te gelaten visie op imperialisme en uitbuiting in den vreemde uitdraagt, heeft geleid tot verwoede debatten. Op hun beurt halen de critici van Said de schrijfster Virginia Woolf aan, die in *A room of one's own* over Jane Austen had geschreven: 'Here was a woman about the year 1800 writing without hate, without bitterness, without fear, without protest, without preaching. That was how Shakespeare wrote.'

In 2007 nam English Heritage het initiatief voor een onderzoeksproject waaraan historici en experts op erfgoedgebied gingen deelnemen: hoe zat het nu precies met die band tussen slavernij en de hoogtijperiode van het Britse landhuis in de achttiende en vroege negentiende eeuw? Er kwam twee jaar later een conferentie op de London School of Economics en in 2013 verscheen de congresbundel *Slavery and the British country house*. Een van de redacteurs, Madge Dresser, had in 2001 al de monografie *Slavery obscured. A social history of the slave trade in Bristol* gepubliceerd. In de omgeving van juist deze havenstad waren indertijd vele landhuizen verrezen die via hun eigenaren gekoppeld konden worden aan slavenhandel en plantage-economie. Een andere havenstad die in de bundel wordt uitgelicht is Liverpool; de meeste landhuizen en tweede huizen rond die stad zijn nu inmiddels alweer verdwenen. In hun inleiding schrijven Dresser en Hann dat hun boek aansluit op wat zij het 'Mansfield Park-complex' noemen. Generaties lang is het Britse landhuis als symbool van verfijning, connoisseurschap en *civility* beschouwd, vaak uitgeroepen tot icoon van nationale identiteit. Maar zie, sinds de jaren 1980 trekken de *stately homes*, de *country houses*, de *manors* een wassende stroom van bezoekers met een meer multi-etnische achtergrond, onder wie nazaten van hen die ooit als slaven op plantages werkten. Er worden andere vragen aan de gidsen gesteld: is de weelde die de bezoeker aanschouwt te herleiden tot slavenhandel en slavernij? En moet de opstelling van voorwerpen in de huizen niet aangepast worden aan nieuwe, andere verhalen daarover?

Wat de Engelse bundel laat zien – en wat relevant zou zijn voor een toekomstig Nederlands pendantproject over slavernij en de buitenplaats – is dat er inderdaad heel wat voornaam huizen waren waarvan bouw en renovatie direct te verbinden vielen met in de koloniën vergaarde rijkdom, maar dat in nog meer gevallen sprake was van een complex web van meer omvattende en indirecte banden met slavernij. Bezittingen in de West vererfden in families ook via de vrouwelijke lijn, eigenaren van aandelen in plantages waren vaak zelf nooit overzee geweest, rijken en aanzienlijken kochten en verzamelden exotische objecten omdat anderen die ook in huis hadden. Met het laatste stappen we over naar een volgend thema: welke standen en kringen waren hier betrokken? Niet alleen de gevestigde families uit de *landed elite*, maar evenzeer goed opgeleide burgers, bankiers en *nouveaux riches* komen in beeld. Alleen een integrale studie van dit hele buitenplaatscomplex laat zien hoe 'multi-lay-

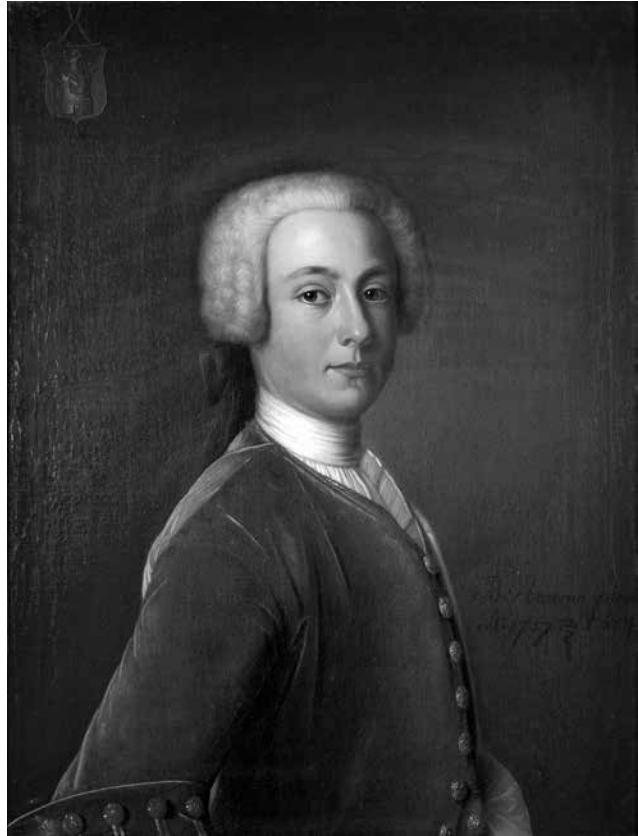
ered' de relaties wel niet waren tussen aan de ene kant de lokale koopman en de *gentry* families en aan de andere kant de opbrengsten en de boekhouding van de koloniale slaveneconomie.

Het zijn met name de casestudies in de bundel die in empirisch opzicht veel te bieden hebben. Zo blijkt een derde van de plantages op het eiland St. Vincent in het begin van de negentiende eeuw rechtstreeks te verbinden te zijn met maar liefst 26 landhuizen in Engeland. Vrouwelijke eigenaren van plantages telde het eiland nauwelijks. Vanzelfsprekend is er ook een artikel dat verhaalt over de huizen van kooplieden en plantagehouders in het Brits Caribisch gebied, waaronder het eiland Barbados. Ook hier komt een complex naar voren, namelijk dat van de Amerikaanse, Hollywood-speelfilm *Gone with the wind*: iedere plantage zijn eigen 'great house'. Het blijkt een mythe te zijn. Gelijk in Engeland was het in de West: er bestond een grote variatie aan huizen qua aanleg en plattegrond. Zoals gezegd behandelt een deel van de bundel de relatie tussen geschiedenis en erfgoed en die tussen geschiedenis en herinnering. Bijzonder spannend is de confrontatie tussen de academische onderzoekers, die – gelijk hebben ze – altijd de diepte in willen gaan en de ingewikkeldheid en weerbarstigheid van het thema benadrukken, tegenover de televisieproducenten, die in hun historische drama's zaken bewust simpel willen houden óf emoties en hartstochten sterk overdrijven opdat de kijkers vooral maar niet wegzappen. Het is duidelijk: *there is no easy way out*.

226

Zoals bekend volgde het Koninkrijk der Nederlanden in 1814 schoorvoetend het Engelse voorbeeld om de slavenhandel formeel te verbieden. Het zou zelfs tot 1863 duren voordat uiteindelijk de slavernij door Nederland werd afgeschaft. Niet de slaven maar de eigenaren van de plantages kregen daarna per slaaf een geldelijke compensatie. Alles werd keurig vastgelegd en daar danken we nu een rijke bron aan. Die informeert ons precies welke plantages er toen nog waren, met hoeveel slaven, hoe die slaven heetten, wie de eigenaren waren en wie aandelen in die plantages hadden. De compensatie betaalde de overheid uit de winsten die in Nederlands-Indië waren gemaakt. Op de kaart van Amsterdam kan men in 1863 zo'n tachtig huizen van slaveneigenaren markeren, zo blijkt uit het dit jaar door Dienke Hondius en anderen uitgegeven *Amsterdam. Gids Slavernijverleden/Slavery Heritage Guide*. Vanuit dat bestand zou je kunnen uitzoeken wie daarvan toen nog een buitenplaats, tweede huis of villa bezat. Het was onder de eerste gouverneur van Suriname, de edelman Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck (erfgenaar ook van de Waltastate in Friesland, befaamd als toevluchtsoord van de Labadisten), dat Suriname 83 plantages voor met name suiker en koffie telde; in 1730 waren dat er al vierhonderd. Aanvankelijk Middelburg, maar daarna vooral Amsterdam waar ook de Sociëteit van Suriname zetelde, was de spin in het web van de Nederlandse slavenhandel en plantage-economie in de West. Dat zou zo blijven. Dat neemt niet weg dat ook vanuit elders in de achttiende-eeuwse Republiek lijntjes te trekken vallen van steden, buitenplaatsen en families naar de plantages van de Antillen, Suriname, Berbice, Essequibo en Demerary – van heren uit de stad Groningen op hun veenborgen tot hun gelijken op Zeeuwse landhuizen.

Zoals Engeland een Mansfield Park-complex heeft, zo zouden wij voor Nederland een Familie Kegge-complex kunnen construeren. In de *Camera obscura* van Hildebrand (de student-theoloog Nicolaas Beets) staat een verhaal over het grote gezin van Jan Adam Kegge,

Joachim Ferdinand de Beaufort (doek, B. Accama, 1737; part. coll., foto uit besproken boek Peter R.M. Meuwissen)

die fortuin heeft gemaakt op een suikerplantage in Demerary. Net als Jane Austen heeft Hildebrand in zijn verhaal allerlei verwijzingen gestopt naar slavernij en slavenhandel. Het parvenuachtige optreden van planter Kegge, zo suggereert de schrijver, werd sterk bepaald door zijn herkomst uit de West. Zo wordt bijvoorbeeld vermeld dat ‘een beest van een negerin’ ooit een van zijn kinderen had vergiftigd. Was het de wraak van een slavine tegen het beestachtige optreden van haar patroon? Lijfstraffen kwamen in de tijd dat Hildebrand rond 1840 zijn verhaal schreef regelmatig op de plantages voor. Ook is er sprake in het verhaal van ‘blank-officiers’, blanke opzichters die voor orde en tucht onder de slaven zorgden. Maar niet duidelijk is hoe de schrijver zelf stond tegenover de slavernij op de plantages. Wel voert hij een baron op die door zijn beminnelijk optreden, maar ook – subtieler verwoord – door zijn ingetogen huisinrichting, als contrast dient voor de *nouveau riche* Kegge.

Begin 2014 promoveerde Rob Melchers op een gedegen en rijk proefschrift over de in de negentiende eeuw geadelde, van oorsprong Franse familie De Beaufort. Net als in het hiervoor besproken boek ligt de nadruk in deze studie op de achttiende en negentiende eeuw. Heel terloops vinden we op twee pagina’s in Melchers’ handeseditie van zijn dissertatie een verband met *Slavery and the British country house*. Het blijkt dat de Anna Digna

van Gelre (1734-1779), een jonge, bemiddelde Zeeuwse weduwe van negenentwintig, bij haar huwelijk met Joachim Ferdinand de Beaufort (1719-1807) behalve een huis in Zierikzee en een stuk bouwland nog het volgende inbracht: 'een aandeel in twee plantages in Suriname en vijf porties in diverse koopvaardijsschepen' (p. 177). Joachim zou in de voetsporen van zijn in Hulst geboren vader Pieter Benjamin de Beaufort (1688-1777) treden; deze was gehuwd met de Friezin Bennudina van Amama, dochter van een in zijn tijd befaamde generaal (Slag bij Malplaquet in 1709). Vader en zoon waren rentmeester van de Nassause Domein in Hulsterambacht, raad en rekenmeester in de Nassause Domeinraad te Den Haag en drost van IJsselstein. In het hoofdstuk over Pieter wordt heel kort vermeld dat hij waardepapieren bezat van plantages in Suriname. Het is niet duidelijk is of hij deze aan zijn zoon naliet, maar de waarde ervan zal slechts een fractie zijn geweest van zijn vermogen van een kwart miljoen gulden dat hij bij zijn overlijden had verzameld. Dat vader en zoon binnen het patronagenetwerk vielen van de Friese Nassaus, in het bijzonder dat van Maria Louise van Hessen-Kassel (moeder en grootmoeder van de stadhouders Willem IV en V), blijkt uit vele dingen. Zo portretteerde de Friese hofschilder Accama in 1737 vader Pieter, moeder Bennudina en hun zoon Joachim. De laatste zou ook in Franeker studeren. Ziehier het sociale kapitaal van De Beauforts, hun bovengewestelijke contacten in voorname kringen. Het wordt allemaal goed en zorgvuldig in beeld gebracht door Melchers. Maar hoe zit het nu met die banden met de West, de plantages, de slaven? Heeft de auteur hier niet wat de boot gemist?

Door onderzoek van de Zeeuwse maritiem historicus Ruud Paesie is nu meer bekend over de betrokkenheid van Joachim Ferdinand bij de slavenhandel als zogeheten partenreder van slavenschepen. Zo verdiende hij bijvoorbeeld aan twee tussen 1790 en 1794 uitgevoerde slavenreizen van het Vlissingse fregat 'Goed Voornemen', dat tussen Guinea en Suriname voer. De financiële afwikkeling van zaken verliep via een Amsterdamse makelaar in assurantiën, die weer banden onderhield met een bankier Insinger, de grondlegger van de nu nog bestaande bank Insinger de Beaufort. Heel hoog waren de opbrengsten van het genoemde fregat niet, hoewel de Amsterdamse verzekeringsagent Joachim Ferdinand liet weten dat er nog een 'een zoet winsje overschied'. Het blijft een interessante casus, die begrijpelijk maakt dat Nederland zo laat de slavenhandel en slavernij afschafte. Velen aan de top van de samenleving hadden er financiële belangen in en bepleitten, vaak ook in regeringsfuncties, eerder het behoud ervan dan de afschaffing. Dat gold bijvoorbeeld ook voor de latere raadspensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck. Juist in de decennia rond 1800 was Joachim Ferdinand de Beaufort als betrokkene bij de slavenhandel zeker geen uitzonderlijke figuur in vaderlandse regentenkringen. Zijn casus laat verder goed zien hoe relatief ondoorzichtig en op afstand die betrokkenheid was. Toch is in het in Utrecht bewaarde familiearchief nog wel veel correspondentie te vinden over niet alleen Joachims bemoeienis met plantages in Suriname, maar ook van latere familieleden. De administratie van plantages kreeg alle aandacht in de familie De Beaufort, zo is wel duidelijk. Juist dat is een familietrek – de expertise in financieel beheer. De basis daarvan was voornamelijk al gelegd in werkzaamheden voor de Nassause Domeinraad. Uit Melchers' heldere beschrijving van de werking van dit instituut blijkt hoe zorgvuldig vader en zoon De Beaufort hun sociale, politieke en economische kapitaal al in de achttiende aan het op- en uitbouwen waren.

Hoe dan ook, Melchers heeft een rijk boek geschreven dat aansluit op het historisch elite-onderzoek zoals dat zich in de afgelopen decennia in Nederland heeft ontwikkeld. Van daar dat hij zijn studie begint met een handzaam overzicht van die onderzoekslijn. Qua opzet en bronnengebruik doet zijn studie sterk denken aan de fraaie familiegeschiedenis (eveneens een proefschrift) van Cees Schmidt over de Tedings van Berkhout. Net als bij deze De Beauforts (uit een jongere tak; de oudere, in 1936 uitgestorven tak behandelt Melchers niet) gaat het daar om een pas in de negentiende eeuw geadeld regentengeslacht. Schmidt en Melchers werken beiden met een focus op de *chef de famille*. Een belangrijk verschil is dat Melchers' studie meer aansluit op een ontwikkeling die zich tussen 1750 en 1850 in Nederland voltrok: de toegenomen belangrijkheid van de landbouw als onderdeel van de vaderlandse economie en alle daarmee samenhangende maatschappelijke en culturele ontwikkelingen. Een groter deel van vermogens in elitekringen betrof voortaan (groot)grondbezit. Het aantal en de omvang van investeringen in de bosbouw groeiden; landgoederen werden gesticht en uitgebreid; het landelijke leven won sterk aan populariteit. Niet alleen de landadel maar ook andere sociale groepen wierpen zich geestdriftig op de jacht. Oude landhuizen verdwenen, maar er verschenen ook nieuwe buitenplaatsen; het was vaak lucratief om oude kastelen en buitens te slopen en op hun plaats vervolgens nieuwe boerderijen te laten verrijzen.

229

Hiermee komen we op het meest interessante deel van Melchers' onderzoek. Dat is niet zozeer zijn verhaal over het van adel worden van de De Beauforts (in 1822, door inlijving, én in 1868, door verheffing), maar de opbouw van grootgrondbezit in de provincie Utrecht. Het was Joachim Ferdinands zoon Willem Hendrik (1775-1829) die met de aankoop in 1807 van Den Treek in Leusden hiervoor het fundament legde. Hij was eerder al lid geworden van de Utrechtse Commissie van Landbouw en bleef dat bijna een kwart eeuw. Zijn zoon Arnoud Jan (1797-1866), erfgenaam van Den Treek, zou vele jaren rond 1850 lid van die commissie zijn. De door de auteur getypeerde negentiende-eeuwse De Beauforts zijn typische vertegenwoordigers geworden van een notablenelite die een aristocratisch-landelijke levensstijl wilde uitdragen. Hun hoofd was in de stad Utrecht, hun hart op de buitenplaats. Huwelijkspartners vonden zij zowel onder rijke Amsterdammers als in de vermogende Friese landadel. Buiten wonen vormde trouwens in de achttiende eeuw – zeg in de Zeeuws-Vlaanderse en Haagse periode – al een opvallend onderdeel van de levensstijl van de De Beauforts. Huis te Zande, bij Hulsterambacht, en kasteel IJsselstein waren geliefde zomerresidenties. Vanaf 1797 huurde Joachim Ferdinand de Beaufort enkele jaren een deel van Slot Zeist, vervolgens kocht hij in Zeist de buitenplaats Bogaardslust. Ook de huizen Molenstein en Leeuwenburg te Driebergen kwamen in de familie en dat zijn zij heden nog. Dat haar leden zich de notabele levensstijl gemakkelijk konden veroorloven, blijkt wel uit hun door Melchers goed gereconstrueerde vermogenspositie. Door huwelijk en zorgvuldig financieel beheer waren de De Beauforts miljonairs geworden in de negentiende eeuw. De auteur haalt helemaal aan het einde van zijn boek een gesprek aan dat hij aan het begin van zijn onderzoek voerde met een twintigste-eeuwse jonkheer en meester De Beaufort, die hem toen zijn zelfbeeld prijs gaf: 'Wij waren geen bestuurders, maar slechts dienaren'. Het bracht de auteur in de verleiding om die uitspraak geheel in overeenstemming te verklaren met het wapendevies van de familie: 'La vertu est un beau fort'. Het overgrote deel van zijn boek toont echter aan dat, los gezien van al dan niet gepraktiseerde deugden, dit 'dienen' de familie geen windeieren heeft gelegd.

Huis te Zande in Hulsterambacht (aquarel, Antoine-Ignace Melling, 1812; afb. uit besproken boek, coll. Vereniging Oudheidkundige Kring De Vier Ambachten, Hulst)

Melchers boek eindigt met de levensloop van de drie zonen van genoemde Willem Hendrik. Heel even gunt hij ons nog een blik op hoe het in de twintigste eeuw verder ging met Den Treek. Cees Schmidt daarentegen trok in zijn boek over de familie Teding van Berkhout lijnen door naar het midden van de twintigste eeuw. Zo weten we niet van de De Beauforts of zij toen ook zwarte schapen op financieel gebied kenden, de zogeheten 'big spenders' of 'opmakers'. Nu is onlangs het boek *Genealogie van de familie Teding van Berkhout* verschenen, van de hand van Henrick S. van Lennep, dat ook laat zien hoe het deze familie verging in de tweede helft van de vorige eeuw. De auteur bezit een uitstekende reputatie als genealoog en bezorgde bijvoorbeeld eerder al in boekvorm de genealogie van het geadelde Haarlemse regentengeslacht Van Valkenburg. Vanzelfsprekend gaat hij in op de geschiedenis van het dorp Berkhout, zoals hij indertijd de Van Valkenburgs naar het Zuid-Limburgse land bracht. En nog meer werk maakt hij van de banden van de familie met Hoorn, Monnickendam en Brielle. Vervolgens komen nog weer andere Hollandse steden in beeld, waarna we uiteindelijk, in de negentiende eeuw, de Tedings in verschillende takken in het Haarlemse zien optreden. De veradellijking is begonnen en zal patina blijven tot diep in de twintigste eeuw. Wat het boek speciaal voor de eliteonderzoeker van onze tijd boeiend maakt, is het beeld dat oprijst van een oudgeldfamilie die zich aanpast aan onze huidige wereld van globalisering en internationalisering. We zien bijvoorbeeld migratie naar Amerika en (zeker bij de dochters en echtgenotes) een veranderende beroepsuitoefening. Niet langer wordt gekozen voor een carrière die in het verlengde ligt van een opleiding in de rechten, maar men manifesteert zich ook in landgoedbeheer en kunsthandel. Het is een patroon dat bekend is uit recent onderzoek: oude elites hebben hun economisch en sociaal kapitaal geconverteerd in cultureel en symbolisch kapitaal en doen daar hun voordeel mee.

9 789087 045203